

TOMORI PÁL*

A MŰVÉSZEK JOGÁLLÁSÁRÓL

A művészek sajátos jogállásának ('státuszának') elismerése a fejlett ipari társadalmakban is viszonylag újkeletű jelenség. A sajátos jogállás elismerésének ugyanis általában előfeltétele egyebek között a modern munkamegosztás kiteljesedése, a szabadidő jelentős megnövekedése és ezzel egyidejűleg a művészeti élmény életminőség-javító szerepének felértékelődése, valamint a gazdaságban keletkező jövedelmek egy részének az ún. nem termelő ágazatok, így a kultúra és a művelődés javára történő átcsoportosításának általános elfogadottsága is. Ezekkel az előfeltételekkel pedig a fejlett társadalmak is csak néhány évtizede rendelkeznek.

A sajátos művész-státusz jogalkotás útján való elismerésének igényét első ízben az UNESCO 1980-ban, Belgrádban tartott Általános Konferenciája fogalmazta meg a művészek jogállásáról szóló ajánlásában ('Ajánlás').

Nem tekinthető 'elsőnek' természetesen az Ajánlás abban az értelemben, hogy a művészek létfeltételeit leginkább meghatározó társadalmi-gazdasági körülményekkel, így foglalkoztatásukkal, adózásukkal, társadalombiztosításukkal, szervezkedési és önkifejezési szabadságukkal, szerzői és szomszédos jogaik védelmével külön-külön már addig is számos nemzetközi és nemzeti norma foglalkozott. Mindenképpen újszerűnek számított ugyanakkor az a megközelítés, hogy ezeket a társadalmi-gazdasági feltételeket, illetve szabályozásokat együttesen kell értékelni, jelenlétüket, minőségüket egy adott közösségben összességében a művész társadalmi jogállásának, státuszának kell tekinteni.

Meg kell itt jegyezni, hogy az UNESCO ajánlásai, elnevezésük ellenére, nem nélkülözik teljesen a normatív erőt. Leginkább afféle 'soft law' eszköznek te-

¹ Az Előadóművészi Jogvédő Iroda igazgatója, a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület elnöke.

kinthetők, amelyekkel kapcsolatban azonban a tagországoknak konkrét alkalmazási, nyomon követési és jelentéstételi kötelezettségeik¹ vannak.

Az Ajánlás 1980-as elfogadása óta eltelt több mint harminc év tapasztalatai azt mutatják, hogy azok az országok, amelyek egyáltalán elismerik a sajátos művész jogállást, zömében egymástól tematikusan elkülönült munkajogi, adójogi, szerzői jogi stb. jogszabályok útján teszik ezt, s szinte alig van olyan ország, ahol ennek egyetlen normába, azaz egyfajta státusztörvénybe összefoglalt módját kísérelték meg².

A jelen írásban két olyan ország, Kanada és Magyarország normaalkotási tevékenységének eredményét vesszük közelebből is szemügyre, amelyek – eredetileg legalábbis – az utóbbi megoldást, azaz az önálló státusztörvény létrehozását tűzték ki célul.

¹ Az UNESCO Alkotmánya (Magyarországon kihirdette a 2009. évi XXXII. törvény) IV. Cikk 4. bekezdésének utolsó mondata szerint az ajánlásokat [és egyezményeket] „valamennyi tagállam köteles az említettek elfogadását kimondó Általános Konferencia ülészakánának berekesztésétől számított egy éven belül saját illetékes hatóságaihoz benyújtani.” Az UNESCO Alkotmány IV. Cikk 4. bekezdésében foglalt nemzetközi egyezményekre és tagállamoknak szóló ajánlásokra vonatkozó Eljárási Szabályok a következőképpen rendelkeznek: „[az Általános Konferencia Ajánlásokat fogad el, amelyekben] egy adott kérdés nemzetközi szabályozására vonatkozó elveket és normákat alakít ki, továbbá felhívja a tagállamokat, hogy – az érintett kérdés jellegéhez és az adott tagállam alkotmányos gyakorlatához igazodóan – tegyék meg mindazokat a jogalkotási vagy egyéb intézkedéseket, amelyek az említett elvek és normák területükön történő alkalmazásához szükségesek” [1. Cikk. (b) pont]. „A tagállamok az Általános Konferencia által meghatározott időpontokban jelentést tesznek a hatályos egyezményekkel és jóváhagyott ajánlásokkal kapcsolatban tett intézkedéseikről” [17. Cikk 1. bekezdés].

² Az UNESCO Alkotmány IV. Cikk 4. bekezdésében foglalt nemzetközi egyezményekre és tagállamoknak szóló ajánlásokra vonatkozó Eljárási Szabályok 18. Cikke alapján a Végrehajtó Tanács rendszeresen összegzi a tagállamoknak az egyezmények és ajánlások alkalmazására vonatkozó jelentéseit. Az UNESCO Általános Konferenciája és Végrehajtó Tanácsa eddig két ízben, 1983 és 2011-ben tartott ún. konzultációt a tagállami jelentésekből lesűrűsíthető tapasztalatok elemzésére. A 2011-es összesített jelentés még mindig azt állapítja meg, hogy kevés ország ültette át az Ajánlást egészében a nemzeti jogba, illetve ahol mégis, a normaalkotás ott is inkább az Ajánlásban megfogalmazott egy-egy konkrét kérdésre összpontosítva történt. (Consolidated report on the implementation by Member States of the 1980 Recommendation concerning the Status of the Artist, UNESCO 36C/57, 21 October 2011, <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002132/213223e.pdf> [letöltve: 2013.03.26.]

1. Kanada

Kanadának a művész jogállásáról szóló, 1992-ben elfogadott törvénye³ talán az egyik leggyakoribb hivatkozás az UNESCO Ajánlás nyomán született nemzeti jogalkotási eredmények között. Az eredetileg valódi státusztörvény létrehozására irányuló jogalkotási folyamat⁴ végén elfogadott jogszabály, az elnevezése ellenére, lényegében csak egyetlen, bár igen fontos kérdéssel, a rádió és televízió szervezetek, mint munkáltatók, és a velük munkavégzésre irányuló, de a munkaviszonytól eltérő jogviszonyban álló szerzők és előadóművészek közötti helyi és ágazati érdekegyeztetés szabályozásával foglalkozik. Amiért e jogszabály mégis indokoltan tekinthető egyfajta státusztörvénynek annak alapvetően két oknak van.

Az egyik az érdekegyeztetés sajátos angolszász modellje. Az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban és Kanadában különösen erős hagyománya van a társadalmi párbeszédnek, az erőteljesebb állami beavatkozást elutasító, szabad érdekegyeztetésen alapuló ágazati önszabályozásnak. Vagyis annak, hogy egy adott szakma foglalkoztatási feltételeinek szinte minden lényeges elemét a kétoldalú egyeztetéseken létrejött kollektív szerződésekben⁵ szabályozzák. Az érdekegyeztetés rendjét a tv- és rádió-producerek, illetve szerzők, előadóművészek között kialakító keretszabályok, illetve az annak nyomán létrejövő, a foglalkoztatási és szociális feltételeket általában átfogóan rendező, helyi és ágazati

³ Status of the Artist Act, S.C. 1992, c. 33, Assented to 23rd June, 1992. A hivatkozásban az 'S.C.' rövidítés a 'Statutes of Canada' (kb. 'Kanada Törvényei') kifejezést, vagyis az Egyesült Királysággal való unión belüli saját jogalkotói hatáskörben hozott törvényt, a 'c. 33' az eredeti alsóházi törvényjavaslat számát, az 'Assented to' pedig a királyi jóváhagyás dátumát jelzi.

⁴ Kanada az UNESCO Ajánlás elfogadását követően Művész Státusz Munkacsoportot alakított, amely 1986 augusztusára 37, kormányzati intézkedést sürgető javaslatot fogalmazott meg az adózás, a szerzői jog, a kollektív szerződéskötési jogok, a kormányzati szervek által kifizetett díjazások, a társadalombiztosítási juttatások, az egészségügy és munkavédelem, az oktatás és továbbképzés, valamint a véleménynyilvánítás szabadsága területén. A javaslatok nyomán a szövetségi kormány művészekből és a művészeti terület érdekvédelmi szervezeteinek képviselőiből álló Művész Státusz Tanácsadó Testületet állított fel, amely jogszabálytervezetét Törvényjavaslat a Művész Szakmai Státuszáról: Kanadai Művész Törvény néven készítette el és ajánlotta elfogadásra. A művész státuszáról szóló törvény e tervezet alapján készült.

⁵ Ugyancsak az önszabályozás jele és társadalmi párbeszédbe való mélyebb állami beavatkozás elutasítására utal, hogy az érdekegyeztetés az angolszász országokban jellemzően kétszereplős ('bipartit'), azaz abban csak a munkáltatók és a munkavállalók vesznek részt, a hatóságok nem. A háromszereplős ('tripartit'), vagyis az állam részvételével folyó érdekegyeztetési modell főként Közép- és Kelet-Európában gyakori. A 'kollektív szerződés' ('collective agreement', a kanadai törvényben 'scale agreement') kifejezés az angolszász érdekegyeztetési modellben a magyar munkajogban használatosnál általában szélesebb, a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyokra is kiterjedő jelentéssel bír.

kollektív szerződések joggal minősíthetők a művészek szempontjából 'státuszteremtő' eszközöknek.

A másik, s talán a fontosabb ok, hogy a törvény I. fejezete a konkrét érdekegyeztetési tárgyú rendelkezéseket megelőzve, általános, a műsorsugárzó szervezeteken messze túlmutató, a kormányzás és a jogpolitika egészére kiterjedő hatállyal határoz meg a művészek jogállására vonatkozó elveket. Ilyen elv egyebek mellett annak kinyilvánítása, hogy Kanada kormánya elismeri a művészek hozzájárulásának jelentőségét az ország kulturális, szociális, gazdasági és politikai gyarapodásához. Ilyen elv továbbá annak elismerése, hogy Kanada olyan *jogállást* biztosítson a művészeknek, amely tükrözi az ország művészeti és kulturális életében, valamint életminőségének fenntartásában betöltött kiemelkedő szerepüket. Végül, de nem utolsósorban, ilyen általános elv annak elismerése is, hogy a művészetet jövedelemre jogosító 'foglalkozásnak', azaz nem 'műkedvelő tevékenységnek' kell tekinteni.

A törvény rendelkezéseinek nagyobb része az érdekképviselők reprezentativitásának megállapításával és a kollektív szerződések elfogadására irányuló eljárással foglalkozik. Bár ehhez hasonló rendelkezések a magyar munkajogban is találhatók, néhány figyelemre méltó, akár a magyar jogba való átvételt illetően is megfontolást érdemlő sajátossággal azért itt is találkozhatunk.

Az egyik ezek közül kétségkívül a munkáltatói visszaélések tilalmának részletes szabályozása. A jogalkotói szándék messzemenően indokolt: a legmagasabb szintű védelem is csak 'írott malaszt' marad, ha azt a művész félelemből, vagy munkáltatói visszaéléstől tartva nem meri alkalmazni. A rendelkezések hazai szemmel is kellően tanulságosak ahhoz, hogy érdemes legyen belőlük hosszabban idézni⁶:

„50. Sem a producer, sem a képviselőjében eljáró személy

(a) nem tagadhatja meg a művész foglalkoztatását, vagy a művésszel kötött szerződés teljesítését, nem alkalmazhat hátrányos megkülönböztetést a művésszel szemben a foglalkoztatását, a díjazását vagy munkavégzésre irányuló szerződése bármely más rendelkezését vagy feltételét illetően, valamint nem alkalmazhat megfélemlítést, fenyegetést vagy fegyelmező eszközt, amiatt, hogy a művész

(i) érdekvédelmi szervezet tagja, tisztségviselője vagy képviselője (a továbbiakban együtt: tagja), vagy ilyen szervezet tagjává kíván válni, vagy bárki más taggá válásra ösztönöz, vagy ilyen szervezet népszerűsítésében, létrehozásában vagy vezetésében vesz részt,

⁶ Status of the Artist Act, 50. szakasz (a)–(f) bekezdés.

(ii) tanúvallomást tett vagy más módon rész vett az e törvény szerinti eljárásban, vagy az abban való részvételre készül,

(iii) az e törvény szerinti eljárásban előírt nyilatkozatot tesz vagy illet készül tenni,

(iv) az e törvény szerinti beadványt vagy panaszt nyújtott be,

(v) az e törvény szerinti jogait gyakorolta, illetve nem tiltott nyomásgyakorló eszközzel⁷ élt [...],

(b) nem támaszthat olyan szerződteségi feltételt, amely megakadályozza a művészt az e törvény szerinti jogai gyakorlásában, vagy ilyen eredményre vezet,

(c) nem szüntetheti meg a művész szerződését, továbbá nem alkalmazhat pénzbírói vagy más büntetést, illetve fegyelmi intézkedést a művésszel szemben amiatt, hogy a művész megtagadja olyan másik művészre háruló kötelezettség teljesítését, aki e törvény szerinti nyomásgyakorló eszközzel élt vagy annak alanyává vált,

(d) nem törekedhet arra, hogy a szerződés megszüntetésére irányuló fenyegetéssel, pénzbírói vagy más büntetés alkalmazásával, vagy bármilyen más módon arra vegyen rá valakit, hogy ne váljon érdekvédelmi szervezet tagjává, illetve, hogy tartózkodjék attól, hogy

(i) az e törvény szerinti eljárásban tanúvallomás tegyen vagy más módon rész vegyen,

(ii) az e törvény szerinti eljárásban előírt nyilatkozatot tegyen,

(iii) az e törvény szerinti beadványt vagy panaszt nyújtson be,

(e) a szerződteségében álló művésznak nem szüntetheti meg a szerződését, vele szemben pénzbírói vagy más büntetést, illetve fegyelmi intézkedést nem alkalmazhat amiatt, hogy a művész visszautasított egy e törvény szerint tiltott cselekményt [...].”

A jelen írás szerzőjének munkája révén személyes tapasztalata, hogy idehaza az utóbbi években a művészek munkavégzésre irányuló szerződéseiben milyen feltűnően megszaporodtak az érdekvédelemért bármiféle módját kizárni igyekvő, durván jogsértő rendelkezések. Ennek egyik megjelenési módja titok-

⁷ A törvény megengedett nyomásgyakorló eszköznek tekinti, ha a művészek és/vagy szervezeteik együttesen, összehangoltan vagy azonos elhatározással a munkát beszüntetik, a munkavégzést vagy annak folytatását megtagadják, a munkát lassítják, illetve a munkavégzésre vonatkozóan más olyan összehangolt tevékenységet folytatnak, amelynek célja, hogy a producer a foglalkoztatási feltételek elfogadására vegye rá. Nyomásgyakorló eszköz kizárólag a kollektív szerződés lejártát követő harmincadik nappal kezdődő és az új szerződés megkötésének napjával végződő időszakban vagy, ha az adott területen nincs hatályos kollektív szerződés, az érdekvédelmi szervezet nyilvántartásba vételét követő hatvanadik nappal kezdődő és a szerződés megkötésének napjával végződő időszakban alkalmazható (Status of the Artist Act, 5. és 46. szakaszok).

védelmi szabályok tárgyi hatályának szélsőséges kibővítése, amely szerint a szerződés tartalmát a művész saját jogi képviselőjével, illetve érdekvédelmi szervezetével sem ismertetheti meg. Némely kontraktusban a foglalkoztató ennél is tovább megy és a szerződés létrejöttének feltételeként már magát a személyes, illetve kollektív képviselést is kizárja. Nem vitatható persze, hogy az ilyen kikötés elvileg – pl. rendeltetésellenes joggyakorlásra, joggal való visszaélésre, emberi méltóság sérelmére vagy más jogszabályba ütközésre hivatkozással – a magyar jog szerint is a szerződés érvénytelenséghez vezetne. A gyakorló jogászok azonban sűrűn tapasztalják, hogy a szerződéses akarat vagy joghatás ilyen általános hibáit tiltó rendelkezések relevanciáját a bíróságok előtt nem könnyű a konkrét tényállásra vonatkoztatva elismertetni. S bár hazai jogász szemmel a kanadai jogszabály szövege kissé kazuisztikusnak tűnhet, megítélésem szerint az a gyakorlati előny, amely a kanadai törvényben a tiltott magatartások konkrétabb, gyakorlatiasabb megfogalmazásából fakad, meghaladja azt a hátrányt, hogy a kazuisztikus szabályozás következtében elvileg egyes visszaélésszerű magatartások is a jogszabály hatályán kívül rekedhetnek.

A kanadai művész státuszról szóló törvény ismertetését egy kifejezetten szerzői jogi relevanciájú, hazai szempontból sem tanulság nélkül való jogesettel zárjuk. A törvény szerinti érdekegyeztetés során keletkezett jogviták elbírálásával megbízott Kanadai Művészek és Producerek Munkaügyi Döntőbizottságának⁸ egy 2012-es, a Kanadai Képzőművészek Képviselői (CARFAC), a Quebec-i Vizuális Művészek Csoportosulása (RAAV), a kanadai irodalmi szerzők, zeneszerzők és zeneműkiadók többszörözési jogait képviselő társaság (SODRAC), valamint a Kanadai Nemzeti Galéria (NGC) között⁹ folyó ügyben abban kellett állást foglalnia, hogy a kollektív szerződések hatálya kiterjedhet-e szerzői jogi, ezen belül közös jogkezelés körébe tartozó kérdésekről való megállapodásra is. A konkrét kérdés az volt, hogy a CARFAC köthet-e olyan kollektív szerződést, amely a művek kiállításokon történő bemutatásáért és a bemutatott művekről készült másolatok készítéséért minimumdíjat határoz meg¹⁰.

⁸ Artists and Producers Professional Relations Tribunal (CAPPT). A jogviták elbírálását 2012. június 29-én az általánosabb hatáskörű Canada Industrial Relations Board (CIRB) vette át (ld. Jobs, Growth and Long-Term Prosperity Act, S.C. 2012, c. 38, assented to 29th June, 2012, Division 39).

⁹ Canadian Artists' Representation/Le Front des artistes canadiens (CARFAC); Regroupement des artistes en arts visuels du Québec (RAAV); National Gallery of Canada (NGC); Société du droit de reproduction des auteurs, compositeurs et éditeurs au Canada (SODRAC).

¹⁰ CAPPT Decision No. 053, File: 1330-08-001, February 16, 2012; <http://www.capprt-tcrpap.gc.ca/eic/site/capprt-tcrpap.nsf/eng/tn00626.html> (letöltve: 2013.03.26.)

A CARFAC álláspontja szerint a kollektív szerződés megkötésére vonatkozó tárgyalások rendszerét nem a szerzői jogról, hanem a művészek státuszáról szóló törvény szabályozza, azt tehát, hogy mire terjedhet ki a kollektív szerződések hatálya, ez utóbbi törvény szerint kell megítélni. Figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy az előadóművészek e törvény alapján nyilvántartásba vett érdekképviselői szervezetei demokratikus szervezetek, amelyeknek tagjai végső soron maguk döntenek el, hogy meghatalmazzák-e szervezetüket bármilyen, szerzői jogakkal kapcsolatos kérdésben való tárgyalásra. Hivatkoztak emellett a Döntőbizottság egy korábbi, megítélésük szerint a jelen ügyben is irányadó határozatára, mely szerint az érdekvédelmi szervezet a kollektív szerződéses tárgyalások révén nem válik a művész ügynökévé. Nem is gyakorol tehát itt olyan jellegű ügynöki képviseletet, amelynek szerzői jogok átruházására vagy felhasználási engedély megadására kerülne sor. A kollektív szerződéses tárgyalások célja csupán az, hogy minimumdíjat állapítson meg arra az esetre, amikor a művész már eldöntötte, hogy engedélyezi vagy átruházza valamely konkrét művén fennálló szerzői jogát egy olyan producerre aki (amely) egyébként a szóban forgó kollektív szerződésnek is alanya.

A Kanadai Nemzeti Galéria álláspontja szerint a kiállításokért és a kiállított tárgyak többszörözéséért fizetendő minimumdíj kifejezetten szerzői jogi kérdés, amelynek kezelésével nem a művészek érdekvédelmi szervezetének kell foglalkoznia. A minimumdíjakról való tárgyalással az érdekképviselői szervezet így jogellenesen avatkozik be harmadik személyek vagyoniát érintő szerződéses viszonyokba. E díjakat a Szerzői Jogi Testület¹¹ előtt kell tárgyalni, mert a szerzői jogi törvény szerint a megállapításuk e testület kizárólagos hatáskörébe tartozik. Lényeges szempont továbbá, hogy a szerzői jog magántulajdon körébe tartozó intézmény, amelynek folytán a szerzői díj nem tekinthető a munkavégzés bérjellegű ellenértékének, azaz olyan díjazásnak, amely a munka fejében mindenképpen jár. A szerzői jogot a magántulajdon körébe tartozó jellegénél fogva a szerző tetszőlegesen magas vagy alacsony áron, vagy akár ingyenesen is átruházhatja, illetve engedélyt adhat annak felhasználására. Nincs tehát jogalap ebben a körben minimumdíj meghatározására sem.

A SODRAC álláspontja szerint a szerzői jogi engedélyezési rendszer és a művész státuszáról szóló törvény alapján folyó kollektív szerződéses tárgyalások tartalmi összeütközésbe kerülhetnek egymással. Különösen akkor, amikor a kollektív szerződéses tárgyalások hatályát a közös jogkezelő szervezetek által

¹¹ A kanadai szerzői jogi törvény (Copyright Act, R.S.C 1985, c. C-42) szerint a közös jogkezelő szervezetek díjszabásait a Szerzői Jogi Testület (Copyright Board) hagyja jóvá (ld. 66–68. szakaszok).

megállapított díjakra is ki akarják terjeszteni. Abból, hogy a Döntőbizottság korábbi határozata szerint nincs összeütközés a szerzői jogi törvény és a művész státuszáról szóló törvény között, az következik, hogy a művész státuszáról szóló törvény hatálya alatt működő érdekvédelmi szervezetek eleve nem is rendelkezhetnek azzal a felhatalmazással, ami a szerzői jogok közös kezeléséhez megkívántatik. A művészek státuszáról szóló törvény elfogadásának körülményeiből és szövegéből nyilvánvaló, hogy a parlament e törvénnyel nem kívánta módosítani a szerzői jogi törvényt, tehát továbbra is a szerzői jogi törvény az egyetlen olyan jogszabály, amelynek alapján meg lehet azt ítélni, hogy egy szerzői jogi jogosult milyen módon rendelkezhet az őt megillető jogokkal. Ebből következően, amennyiben a Döntőbizottság meg is állapítaná, hogy az érdekvédelmi szervezetnek joga van a többszörözési minimumdíjakról való megállapodásra, a döntés hatályát akkor is korlátoznia kell azokra az esetekre, amelyek a szerzői jogi törvény szerint nem tartoznak közös jogkezelés körébe.

A Döntőbizottság végül is a következőket állapította meg. A művész státuszáról szóló törvénynek kétségtelenül nem volt a célja, hogy a szerzői jogi törvény módosítása. Nem vitatható ugyanakkor az sem, hogy kizárólag a művészek dönthetik el, hogyan kívánják műveik felhasználását engedélyezni. A Döntőbizottság egy korábbi döntésében már utalt arra, hogy a művész státuszáról szóló törvényt a jogalkotó szándéka szerint kell értelmezni. E szándék arra irányult, hogy javítson a művészek társadalmi-gazdasági helyzetén. Az ezt kifejező társadalmi-gazdasági érdekeknek a képviselőre a törvény a művészek nyilvántartásba vett érdekvédelmi szervezeteit hatalmazza fel. Ebből az következik, hogy a kollektív szerződéses tárgyalások tárgyköréből bármilyen, a művészek társadalmi-gazdasági érdekeivel összefüggő kérdést csak abban az esetben lehet kizárni, ha azt a törvény maga egyértelműen elrendeli. A parlamentben elfogadott szöveg szerint azonban a törvény ilyen kizárással nem élt. Ez felel meg egyébként a kanadai munkajog általános rendelkezéseinek is, amely szerint a kollektív szerződésekben bármilyen olyan feltételről meg lehet állapodni, amely a munkavégzéssel, vagy annak ellenértékével, illetve, szélesebb értelemben, amely a munkavállaló társadalmi-gazdasági érdekeivel összefügg. Kétségtelen, hogy a szerzői jog a szellemi tulajdon körébe tartozik, de gyakorlása egyben a szerző alapvető társadalmi-gazdasági érdeke is. Ráadásul a szerzői jog a szerző személyhez fűződő jogaiból eredő sajátosságaira tekintettel nem is tekinthető kizárólagosan 'jószágnak', illetve 'dolognak'. Történetileg a szabadúszó művészeknek két lehetőségük volt szerzői jogaik kezelésére: maguk kezelték e jogokat, vagy a szerzői jogi törvény által létrehozott rezsimek útján a közös jogkezelésre bízták azokat. A művészek jogállásáról szóló törvény megjelenésével egy

harmadik opció is megnyílt a művészek számára. A törvény annak meghatározásával, hogy a művészek érdekvédelmi szervezetei kollektív szerződéses tárgyalásokat folytathatnak mindazokról a minimumfeltételekről és minimumdíjakról, amelyek a művészek szolgáltatásaival kapcsolatosak, azt is kimondja, hogy a már meglévő szerzői művek felhasználási joga olyan, a művész alapvető társadalmi-gazdasági jogosultságával összefüggő szolgáltatás, amelyre a kollektív szerződéses tárgyalások hatálya kiterjeszthető. Az érdekvédelmi szervezetek demokratikus öngazgatással bírnak, így kizárólag a tagokon múlik, hogy társadalmi-gazdasági érdekeikre tekintettel milyen kérdésekben jogosítják fel szervezetüket tárgyalásra és megállapodásra. A Döntőbizottság ugyanakkor azt is megállapította, hogy a művész státuszáról szóló törvény valóban nem azzal a céllal készült, hogy bármilyen tekintetben módosítsa a szerzői jogi törvényt. Az érdekvédelmi szervezetek ezért szabadon köthetnek ugyan olyan kollektív szerződéseket, amelyek kiterjednek a már megalkotott művek felhasználása után fizetendő minimumdíjakra, ez a jogosultságuk azonban csak addig terjed, amíg az így kötött megállapodás nem válik kötelezővé egyetlen, a szerzői jogi törvény alapján bejegyzett közös jogkezelő szervezetre nézve sem, valamint nem vonja el azokat a jogokat, amelyeket egy művész korábban már a közös jogkezelő szervezetre bízott.

2. Magyarország

A művészek jogállását szabályozó törvény megalkotásának szükségességét nálunk először a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége és annak tagszervezetei¹² vetették fel, a 2000-es évek elején. A művészek érdekképviselőt a legszélesebb körben ellátó hazai társadalmi szervezet 2001. február 21. napján tartott XV. Kongresszusán határozta¹³ el egy művészetekről szóló törvényjavaslat kidolgozását, amely egyebek mellett kiterjed a művészeti intézmények finanszírozására, a *művész-státusz kialakítására*, a művészeti tevékenység adózásának és társadalombiztosításának, valamint a művészeti minőségvédelemnek, ezen belül az ún. playback és más technikai eszközök nyilvános előadásokon és televíziós műsorok sugárzása útján történő használatának szabályozására.

¹² Artistaművészek Szakszervezete, Filmművészek és Filmalkalmazottak Szakszervezete, Írók Szakszervezete. Képzőművészek, Iparművészek és Művészeti Dolgozók Szakszervezete, Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete, Színházi Dolgozók Szakszervezete.

¹³ Beszámoló a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége kongresszusáról <http://www.mztst.hu/web/guest/dokumentumok>. [letöltve: 2013.03.26.]

Bár a 2001-ben javasolt státusztörvény az akkor megcélzott tartalommal végül nem jött létre, az azóta eltelt időszakban az egyszerűsített közteherviselési hozzájárulásról szóló 2005. évi CXX. törvény és az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény elfogadásával Magyarország valóban figyelemre méltó eredményeket ért el abban, hogy a jogalkotás koncentráltan, 'státuszteremtő' erővel szabályozza a művészek létfeltételeit leginkább meghatározó társadalmi-gazdasági körülményeket. A jelen írás terjedelmi korlátai a két törvény elfogadásához vezető folyamatnak természetesen csak vázlatos ismertetését teszik lehetővé.

A 2000-es évek elejére azért vált sürgető kérdéssé valamiféle sajátos művész jogállás elismerése, mert a 'rendszerátalakítás' óta eltelt közel húsz év tapasztalatai alapján akkor úgy látszott: e nélkül aligha van esély a művészeket a nyolcvanas évek vége óta egyre inkább sújtó társadalmi-gazdasági problémák – ha nem is megoldására, de legalább – enyhítésére. Négy olyan, egymással összefüggő területet lehet megnevezni, ahol e problémák különösen kíméletlenül jelentkeztek: a foglalkoztatást, az adózást, a társadalombiztosítást és a szakmai minőségvédelmet.

A 'rendszerátalakítást' megelőző, viszonylag bőkezű művészettámogatási struktúra megszűnését követően a művészeknek két alapvető problémával kellett szembesülnie. Egyrészt a foglalkoztatási lehetőségek általános beszűkülésével, másrészt azonban azzal is, hogy a még megmaradó foglalkoztatók a munkavégzés gazdasági-szociális terheit és kockázatait, így elsősorban az adó- és járulékfizetés terhét, illetve a munkaképesség időleges vagy tartós elvesztésének kockázatát egyre inkább a művészekre kívánták áthárítani. Ennek eszköze jellemzően az volt, hogy a művészekkel nem természetes személyként, hanem csak egyéni vagy társas vállalkozások munkavégzésre kötelezett tagjaként voltak hajlandók szerződni. Még a költségvetési intézményként (később mind gyakrabban nonprofit gazdasági társaságként) működő állami-önkormányzati munkáltatóknál is általánossá vált, hogy a művészeket nem a munkavégzésük jellegének megfelelő közalkalmazotti jogviszonyban, illetve munkaviszonyban, hanem más, főként vállalkozási jogviszonyban foglalkoztatták. A munkáltatók, különösen a színházakban, azzal érveltek, hogy a munkavégzés rendszertelen volta miatt a munkajog a művészeti intézményekben amúgy is betarthatatlan, vállalkozóként pedig a művészek anyagilag is jobban járnak, hiszen az így megspórolt állami befizetések 'nyereségét' a foglalkoztató majd megosztja velük. A vállalkozási forma bevezetése kezdetben egyébként még a művészek számára is kedvezőnek tűnt, mert díjazásuk csekély emelkedése mellett még azt az illúziót is keltette, hogy bevételeikkel és kiadásaikkal szabadabban gazdálkodhatnak,

mint munkaviszony esetén. A vállalkozóként történő művészi munkavégzés hátrányai azonban hamar nyilvánvalóvá váltak. A munkajogi védelmi rendszer teljes kiesésével a vállalkozóként dolgozó művészeknek azzal kellett szembe-sülniük, hogy munkavégzésük feltételeit, sőt, jogviszonyuk szinte jogkövetkezmények nélküli megszüntetését illetően is teljesen kiszolgáltatottá váltak a foglalkoztatónak. A természetes személyekre vonatkozó szerzői jogi rezsim, így elsősorban a felhasználási szerződésekre vonatkozó szabályok alkalmazhatóságának háttérbe szorulásával pedig megszűnt minden olyan jogi kapaszkodó, amelyre felhasználás célját messze meghaladó terjedelmű jogszerzéssel vagy a díjfizetés aránytalanságával szemben hivatkozni lehetett volna. Az is világossá vált, hogy ha a jövedelmek nem növekednek, akkor a művész-vállalkozó a bevételekkel és kiadásokkal legfeljebb az állami befizetések terhére tud 'szabadabban gazdálkodni', ám ez már rövidtávon is a köztehetartozások felhalmozódásával, valamint – ami talán még ennél is súlyosabb következmény – a járulékfizetések elmaradása révén a szociális öngondoskodás feladásával jár.

A szakmai minőségvédelem problémái elsősorban az ún. playback-felvételek felhasználásában, illetve a szakmailag képzetlen ('amatőr') munkaerő foglalkoztatásában jelentkeztek. A művészek közül sokan gondolták úgy, hogy az élő előadás illúzióját keltő playback-felvétel használata nem tisztességes, sérti a fogyasztók érdekeit, különösen akkor, ha – amint ez a televíziókban a 80-90-es években egyre nagyobb teret nyerő 'show-műsorokban' tapasztalható volt – a nézők nem kapnak megfelelő tájékoztatást arra vonatkozóan, hogy amit ők élő előadásként érzékelnek, az valójában egy hangfelvétel lejátszásából áll. A szakmailag képzetlen munkaerő foglalkoztatása pedig a szinkronstúdiókban vált különösen nyomasztó problémává. A megszorodott televízió-csatornák megrendelése miatt folyó költségcsökkentési versenyben a szinkronstúdiók ugyanis egyre gyakrabban alkalmaztak olcsó, de képzetlen, a színművészeknél megkívánt beszédkészséggel, időzítési, légzési technikával stb. nem rendelkező amatőr közreműködőket. Emiatt egyrészt jelentősen csökkentek a munkalehetőségek, de a megkapott munkáért fizetett díjak is. Másrészt a korábbi évtizedekben megszokott magas színvonalú, itt-ott az eredeti színészi teljesítményt is felülmúló szinkronprodukciókat mind gyakrabban kidolgozatlan, silány minőségű előadások váltották fel.

Az állam, illetve annak szervei a művészek gazdasági-szociális helyzetének gyors romlását előbb csak a piaczgazdaságra való áttéréssel és a közterhek megfizetésével összefüggő számos társadalmi rendellenesség egyikeként érzékelték, amelynek elhárítására több fontos, de a sajátos művész jogállás elismeréséhez képest esetinek tekinthető intézkedéssel is előálltak. Ilyen fontos intézkedés volt egyebek mellett

- az egyes művészeti tevékenységeket folytatók karkedvezményes öreg-ségi nyugdíjra jogosultságának kiterjesztése a művészek széles körére¹⁴;
- művészek jellemzően előforduló költségeinek elismerése, amellyel elszámolhatóvá vált pl. a műsoros előadás, kiállítás, múzeum, közgyűjtemény látogatásának ellenértéke, az irodalmi és művészeti alkotásokat tartalmazó, vagy ezek rögzítésére és lejátszására alkalmas eszköz, kép- és hanghordozó, könyv, kotta, más sajtótermék vásárlására, valamint a színpadi megjelenéshez kapcsolódó esztétikai és kozmetikai cikkek, illetve szolgáltatásokra fordított kiadás¹⁵; vagy
- az ún. színlelt – a pontosabb, Ptk.-nak megfelelő terminológiával: leplezett – szerződések elleni fellépés, amellyel a tartalmilag munkaviszonyt létesítő szerződések vállalkozási szerződésekkel történő elfedését kívánták visszaszorítani¹⁶.

A 2002-től a „művészeti élet szabadságáról szóló törvény”, majd 2003-tól a „művészeti élet szabadságáról, a művészeti élet szervezeteiről és a művészek jogállásáról szóló törvény” munkacímen készülő tervezetek többek között ezekre a művészi tevékenység sajátosságait részlegesen elismerő szabályozási előzményekre épülve törekedtek egy bővebb és koncepciózusabb művész jogállás kialakítására. Már a tervezési folyamat elején nyilvánvaló volt ugyanakkor, hogy a művészstatuszról szóló bármilyen szabályozásnak, ambícióitól függetlenül, számolnia kell legalább a következő jogrendszerbeli korlátokkal.

- Szakmavédelmi normáinak belül kell maradnia a művészeti élet szabadságára vonatkozó alkotmányos rendelkezések Alkotmánybíróság általi értelmezésén¹⁷, azaz nem sérthetik a művészi önkifejezés szabadságának, valamint a művészeti produktum befogadása vagy elutasítása szabadságának lényegében korlátozásmentes érvényesülését.

¹⁴ Ld. a 109/1995. (IX. 15.) Korm. rendeletet az egyes művészeti tevékenységet folytatók öreg-ségi nyugdíjra jogosultságáról szóló 5/1992. (I. 13.) Korm. rendelet módosításáról.

¹⁵ Ld. a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény módosításáról szóló 1997. évi CV. törvény 3. mellékletének 2. pontját, valamint a művészeti tevékenységet folytató magánszemélyek egyes költségeiről szóló rendelkezések alkalmazási feltételeiről szóló 39/1997. (XII. 29.) MKM-PM együttes rendeletet.

¹⁶ Ld. egyebek mellett a 700/2005. (MüK. 170.) FMM-PM együttes irányelvet a munkavégzés alapjául szolgáló szerződések minősítése során figyelembe veendő szempontokról.

¹⁷ A Magyar Köztársaságnak az említett tervezet elkészítésekor hatályos Alkotmánya a 70/G. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint „A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.” Az ezzel kapcsolatos alkotmánybíróági gyakorlatra vonatkozóan ld. pl. a 24/1996. (VI. 25.) AB határozatot.

- Adózással, társadalombiztosítással kapcsolatos, valamint a szerzői és szomszédos jogokat érintő rendelkezést – e szabályozási rezsimek jogbiztonsággal is összefüggő zártsága folytán – csak az adott szaktörvényre utalással és közvetetten, pl. a szaktörvény alkalmazását pontosító feltételként tartalmazhat. Ezt meghaladó változtatási igény esetén a szaktörvény módosítását kell kezdeményezni, e tekintetben tehát biztosan fel kell adni a művészek létfeltételeit leginkább meghatározó társadalmi-gazdasági körülmények egy normába foglalására irányuló törekvéseket.
- A sajátos magyar helyzet folytán, amelyben az állam, kultúratámogató szerepe mellett, egyben a művészeti terület legnagyobb intézményfenntartója és foglalkoztatója, a művész jogállás elismerésével kapcsolatos szabályozási tárgyköröknek ki kell terjednie az állami-önkormányzati fenntartású művészeti intézmények normatív finanszírozásának kérdésére is. Ez a költségvetést érintő, és már csak ezért is rendkívül érzékeny szabályozási terület, a kormányzati-jogalkotói akaratot megjelenítő változó nyilatkozatait követve, sajátos utat járt be egyébként az egymás követő tervezetekben: kezdetben része volt a javaslatoknak, majd még ki is bővült a kultúratámogató állami alapok és alapítványok szabályozásával, később teljesen kikerült a tervezetekből, végül visszakerülve, de hatályát az előadó-művészeti szervezetekre korlátozva nyerte el jelenlegi formáját.

2002 és 2004 között a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége, valamint a tervezési folyamatba bekapcsolódó társadalmi szervezetek és szakértők egyre bővülő köre az eredeti koncepcióból kiindulva, de az időközben felmerült észrevételekre, módosítási igényekre is reagálva közel negyven változatot készített el a törvényjavaslatból, mire azt 2004 második felében az akkori Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma vitára, egyeztetésre alkalmasnak találta és felvette a munkarendjébe.

Az utolsó néhány, még a „művészeti élet szabadságáról, a művészeti élet szervezeteiről és a művészek jogállásáról szóló törvény” munkacímen futó tervezet ekkor, az intézményfinanszírozást ide nem értve, négy nagyobb szabályozási tárgykörre terjedt ki.

Az alapelvek, alapjogok között a tervezet az állam kiemelkedően fontos feladatként határozta meg a művészeti élet és a művészeti tevékenység szabadságának védelmét, továbbá a művészeti alkotások, előadások létrejöttének és a kulturális piacon való megjelenésének elősegítését. A szerzői, előadói tevékenységre, a művészeti intézményekben tartósan jelenlévő munkakörökre, valamint képzési és képesítési feltételekre hivatkozva meghatározta a művészeti tevé-

kenységet hivatásszerűen folytatók körét, egyrészt elismerve, hogy a művészeti tevékenység folytatása mindenkit megillető alapjog, ugyanakkor kimondva: sajátos védelem, sajátos jogok csak azokat illetnek meg, akiknek egész egzisztenciája e hivatásra épül. A művész jogaként rögzítette, hogy státuszának (jogállásának) sajátosságait elismerve kapcsolódhasson a társadalombiztosítási, szociális, foglalkoztatási és munkanélküli ellátásokhoz, az egyszerűsített adózási formákhoz, illetve szakmai kiadásainak költségelszámolásához. A művész jogaként ismerte el azt is, hogy tevékenységét a foglalkoztató művészeti szervezetekben a számára legmegfelelőbb, önként választott jogviszony (munkaviszony, közalkalmazotti jogviszony, egyéni vagy társas vállalkozás, megbízás) keretében folytathassa, és munkája ellenében arányos díjazásban részesüljön.

A foglalkoztatási feltételek körében a tervezet előírta, hogy a művészeket az állami-önkormányzati fenntartású művészeti szervezetekben garanciális szabályokkal leginkább körülírt, szociális biztonságot is nyújtó munkaviszony vagy közalkalmazotti jogviszony keretében kell foglalkoztatni, és ettől csak a művész kifejezett és önkéntes döntése alapján lehet eltérni. A tervezet szerint ugyanakkor a foglalkoztatás szempontjából nem kerülhettek indokolatlan hátrányba azok a művészek sem, akik az egyéni vagy társas vállalkozás, illetve megbízás mellett döntenek. Ennek érdekében előírta, hogy a Munka Törvénykönyvének, továbbá a művészeti intézmények kollektív szerződéseinek, az ágazati kollektív szerződést is ideértve, egyes garanciális szabályait a munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyokban foglalkoztatott művészekre is megfelelően alkalmazni kell. Úgy rendelkezett továbbá, hogy amennyiben a jogviszonyok törvényben megcélzott egyenjogúsítása ellenére a hatósági ellenőrzés a vállalkozást, megbízást mégis „színlelt”, azaz a munkaviszonyt rosszhiszeműen leplező szerződésnek találja, és munkaviszonnyá minősíti át – például azért, mert a vállalkozási jogviszony nem a művész kérésére jött létre, vagy azért, mert az ún. csoportos szereplők (zenekar, tánckar, énekkar stb.) ilyen jogviszonya a kollektív szerződés megengedő szabályának hiányában jött létre –, akkor az ebből eredő fizetési kötelezettségeikért a mögöttes felelősséget teljes egészében, azaz a művészre háruló közterhek tekintetében is a foglalkoztatónak kell viselnie.

A művész díjazására vonatkozó javaslat szerint a művészt a feladata jellegét, nehézségi fokát, időtartamát, rendszerességét, helyszínét és a foglalkoztatóval közösen megállapított egyéb szempontjait tükröző, arányos díjazás illeti meg. A tervezet erőteljes szabállyal korlátozta az ingyenes munkavégzést: az olyan szerződéses kikötést, amely valakit díjazás vagy más ellenszolgáltatás nélkül kötelez művészeti tevékenység folytatására – az ellenkező bizonyításáig – uzorás szerződésnek, azaz a művész helyzetének kihasználásával, feltűnően aránytalan

előny szerzése érdekében kötött szerződésnek minősítette. Az ingyenes munkavégzés további korlátozására irányult az a rendelkezés is, amely szerint díjazásának – pl. közérdekű célra történő – felajánlásáról a művész csak külön és kifejezetten erre irányuló nyilatkozatban rendelkezhet. Önmagában azt a tényt, hogy a szerződés a díjazásról nem rendelkezik vagy azt, hogy a felkérés például jótékonyági vagy más hasonló rendezvényen történő fellépésre szól, nem lehet a díjról való lemondásnak tekinteni.

Végül a művészeti produktumok minőségvédelme, illetve a fogyasztóvédelem érdekében a tervezet előírta, hogy a fogyasztóvédelmi törvény szerinti tájékoztatási kötelezettség körében a művészeti szolgáltatás alapvető tulajdonságának és jellegzetességének kell tekinteni (a) az élő előadás során a műnek, vagy annak részletének playback, vagy fél-playback technikai megoldás alkalmazásával történő, öt percet meghaladó időtartamú megszólaltatását; továbbá (b) azt, amikor az előadás nyilvánosság számára bármely módon hozzáférhető (pl. színházi előadás, televíziós műsor, filmalkotás) bemutatása során a vezető előadók nem hivatásszerűen tevékenykedő művészek; valamint (c) azt, amikor a kiállított alkotások nem eredeti művek. Az előadás, illetve mű felhasználóját pedig arra kötelezte, hogy a fenti esetekről a valamennyi, a művészeti előadásról, kiállításról szóló tájékoztatásban, reklámban, vagy bármilyen egyéb, a szolgáltatásról a fogyasztónak szóló felhívásban adjon egyértelmű tájékoztatást.

A javaslatokat mai szemmel újraolvasva, úgy látom: a jogrendszer hajlíthatóságát és a javaslatok jogalkotói fogadtatásával kapcsolatos várakozást illetően akár naivnak is tűnhetnek ezek a korai tervezetek, a szabályozási kérdések szakmai alátámasztottságához azonban ma sem férhet kétség.

2005-ben azután alapvető fordulat következett be a művész jogállás elismerésének állami szabályozásában: a tervezetek nyomán a jogalkotó önálló művészstatuszt ugyan nem ismert el, de hajlandónak mutatkozott egy kifejezetten a művészeknek szóló, a munkavégzésre irányuló jogviszonyokat a közterhek szempontjából egyenjogúsító, a 'színelt' (leplezett) szerződések ellen végre hatékony ellenszernek látszó adózási és járulékfizetési rezsim létrehozására. Az egyszerűsített közteherviselési hozzájárulásról szóló 2005. évi CXX. törvényt, amelyet végül a művészek mellett az újságírókra is kiterjesztve¹⁸ fogadott el a parlament, végre nem a jogviszony jellege, hanem a jövedelem és az állami befizetés mértéke közötti kapcsolat alapján állapított meg adó- és járulékfizetési szabályokat. Ennek eredményeként a művészeti tevékenységekből származó jöve-

¹⁸ Az azóta elfogadott módosítások alapján (ld. az egyes adótörvények és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CLVI. törvény 48. §-át) a törvény személyi hatálya kibővült a hivatásos sportolóval, a sportmunkatárssal, valamint a sportszakemberrel.

delmek után közel azonos feltételekkel lehetett a közterheket megfizetni, tekintet nélkül arra, hogy azok munkaviszonyból származtak, egyéni vállalkozóként vállalkozói kivét címén, vagy társas vállalkozás tagjaként személyes közreműködés ellenértéke címén keletkeztek, vagy vállalkozási, megbízási szerződés alapján a személyi jövedelemadóról szóló törvény szerint egyéni vállalkozónak nem minősülő magánszemélynek teljesített kifizetésből eredtek.

Az egyszerűsített közteherviselési hozzájárulás (EKHO) a művészi munkavégzésre irányuló jogviszonyok egyenjogúsítása mellett számos más, a művészek sajátos státuszához igazított tulajdonsággal is bírt. Általános mértéke 35% volt, amelyből 15% a bevételt megszerző művészt, 20% pedig a foglalkoztatót terhelte. Ez összességében az akkori általános szabályoknál lényegesen kedvezőbb adó- és járulékterhelést jelentett a művészeknek. Az EKHO megfizetésével teljesítettnek kellett tekinteni a foglalkoztatót terhelő társadalombiztosítási járulékot, a biztosítottat terhelő nyugdíjjárulékot (illetve magán-nyugdíjpénztári tagdíjat), valamint a kifizetőt és a magánszemélyt terhelő személyi jövedelemadót. Kedvező mértéke ellenére az EKHO befizetésével a művész a társadalombiztosítási ellátások közül jogosultságot szerzett egészségügyi szolgáltatásra, baleseti egészségügyi szolgáltatásra, baleseti járadék, valamint, az EKHO-val megfizetett közteher alapjául szolgáló bevétel 50%-áig nyugdíjbiztosítási ellátásra is. Mindezekon felül az EKHO valóban 'egyszerűnek' is bizonyult: nem volt kötelező csak választható, igénybevételehez nem volt szükség külön nyilvántartásba vételre, csak egy egyszerű nyilatkozatra, de még ennek sem kellett az egész adóévről szólnia. Munkaviszony, tartós megbízás esetén az EKHO választására vonatkozó nyilatkozatot a kifizető visszavonásig alkalmazta, vállalkozás vagy eseti megbízás esetén pedig minden egyes kifizetést megelőzően újból megnyílt a választási lehetőség.

Az EKHO törvény elfogadásával természetesen új megvilágításba kerültek a korábbi tervezetek még 'megmaradó' rendelkezései is. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy az eredeti koncepciót, vagyis az egy normába foglalt státusztörvény megalkotását végleg fel kell adni, hiszen az a művészek sajátos közteherviselési szabályai tekintetében jórészt okafogyottá vált. Emellett, érthető módon, az EKHO törvény elfogadását követően egy időre a további művész-specifikus törvénykezés jogalkotói támogatottsága is gyengült.

2005-től kezdődően a tervezetek egy ideig a művészfoglalkoztatásra jellemző egyedi munkajogi szabályok kimunkálására koncentráltak, majd az előkészítés 2006-tól kapott új lendületet, amikor kiderült: ismét van kormányzati-jogalkotói akarat arra, hogy a tervezet hatálya kiterjedjen legalább előadó-művészeti szerve-

zetek, azaz az önállóan működő színházak, táncegyüttesek, zenekarok és énekarok állami támogatásának szabályaira.

A 2008-ban elfogadott, 2009. március 1-jével hatályba lépő, az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló XCIX. törvény ('Emtv.') végül két lényeges kérdésben hozott a 'művészttörvény' eredeti ambícióihoz közelálló, sőt, azt némely tekintetben felülmúló eredményt: a központi költségvetésből származó támogatások rendszerének kialakításában és előadó-művészeti szervezetekben foglalkoztatottakra vonatkozó sajátos munkajogi szabályok megállapításában.

Amiben az Emtv. bizonyosan túlhaladta az eredeti elképzeléseket, az egy olyan támogatási rendszer kialakítása volt, amely már harmonikusan illeszkedik az időközbeni Uniós tagságunkból fakadó kötelezettségekhez. Ennek egyik legfontosabb eszközeként az Emtv. egyenjogúságot biztosított az állami és a magántulajdonnak az előadó-művészeti szervezetek létrehozásában és működtetésében, így pl. a magánszemélyekből álló és az önkormányzati intézményfenntartó azonos feltételek teljesítése mellett válhatott jogosulttá központi költségvetési támogatásra. Emellett az Emtv. élt a közvetett állami támogatás korszerű, a vállalkozói-tulajdonosi autonómiát erősítő megoldásaival is: a magánszférából származó bevételek központosítása és újraelosztása helyett az előadó-művészi szervezeteknek támogatást nyújtó vállalkozásokat társasági adó kedvezmény-nel honorálta. A támogatást az érintett szervezetek a jegybevételük 80%-áig terjedő mértékben vehették igénybe. Ez utóbbi közvetett támogatási eszközt az Európai Bizottság egyébként külön is vizsgálta és megállapította¹⁹, hogy az nem minősül tiltott állami támogatásnak.

A törvény foglalkoztatási szabályokat tartalmazó fejezete valóságos katalógusát képezte a művészeti területen a 'rendszer-váltás' óta felgyülemlett feszültségeknek, és persze a feloldásukra adott válaszoknak. Alkalmazhatóság szempontjából ugyanakkor, kényszerűen alkalmazkodva a magyar munkajog szabályozási struktúrájához, elég nehézkes megoldás született. Közalkalmazotti jogviszonyban folytatott művészi tevékenység esetén pl. csak a Munka Törvénykönyvét ('Mt.'), az azzal részben együtt alkalmazandó közalkalmazotti (1992:XXXIII) törvényt, valamint művészi munkavégzés mindkettőtől eltérő sajátosságait tartalmazó Emtv.-t együttesen olvasva lehet a rendelkezések pontos tartalmát megállapítani.

Számos kérdésben viszont évtizedes viták végére sikerült pontot tenni. A legfontosabb ezek közül talán az évadszerződések régi színházi hagyománya és

¹⁹ Ld. State aid No N 464/2009 – Aid to performing arts organisations, C (2009) 8237 final.

határozatlan idejű foglalkoztatás szociális biztonsága közötti ellentét áthidalása volt. A színházban foglalkoztatott művészeket Magyarországon már a hatvanas évektől kezdődően határozott idejű évadszerződésekkel alkalmazták, azért, hogy egy-egy évad leteltével megindulhasson a színházak változó társulatépítési terve-
ihez, műsorterveihez igazodó átszerződés az intézmények között. A korabeli munkajogi szabályok ezt – az akkori ‘teljes foglalkoztatottság’ elvétől merészen ellépő – rendszert a szociális biztonság fenntartása érdekében két eszközzel korlátozták. Egyrészt sajátos szerződtetési ‘koreográfiát’ vezettek be, amelyben mind a színházigazgatónak, mind a művésznek jó előre közölnie kellett, ha a munkaviszonyt következő évadra nem kívánta meg hosszabbítani. A közlés elmaradása pedig a következő évad egészére kiterjedő, változatlan feltételek melletti foglalkoztatási kötelezettséget eredményezett. Másrészt, az idősebb művészek védelmében, a nyugdíjkorhatárt megelőző öt évre felmondási tilalmat mondtak ki, ez idő alatt tehát akkor sem lehetett elküldeni a művészt, ha kora vagy bármely más ok miatt már nem foglalkoztatták. A közalkalmazotti törvény ezt a jól működő rendszert megszüntette, a helyébe lépő határozatlan idejű foglalkoztatást azonban a munkáltatók – főként a jogviszonyok megszüntetésekor fizetendő végkielégítés elkerülése érdekében – elutasították, és minden lehetséges módon kijátszották. A közalkalmazotti kinevezések ‘színlelt’ vállalkozási szerződésekkel alakítása jelentős részben az addig jól működő szerződtetési rendszer átalakításának következménye volt. Az Emtv. végül korszerűsített formában, úgy hozta vissza a következő évadra szóló előzetes értesítés rendjét, hogy emellett az egyik oldalon az Mt.-hez és a közalkalmazotti törvényhez képest, jól körülhatárolt szakmai okokkal kibővítette a munkáltató jogkörét a nem foglalkoztatott művésznek való felmondásra, a másik oldalon viszont jelentősen megemelte a jogviszony megszüntetésekor fizetendő végkielégítés mértékét.

Az EKHO törvénnyel és az Emtv.-vel a kétezres évek első évtizedében Magyarország is sikeres kísérletet tett arra, hogy ha nem is egyetlen normába foglalva, de koncentráltan, a sajátos jogállás elismerésének szándékával szabályozza a művészek létfeltételeit leginkább meghatározó társadalmi-gazdasági körülményeket. A művésztátság elismerésének irányába mutató hazai jogalkotási eredmények még nemzetközi visszhangot is kaptak: a két törvény előkészítésében való részvételért a Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezete 2009-ben megkapta az UNESCO által alapított Nemzetközi Zenei Tanács Zenei Jogokért Díjának Külön Elismerését²⁰.

²⁰ <http://mztsz.hu/document-list-portlet/getfile/a?companyId=mztsz.hu&folderid=12&name=IMC-dij.jpg> [letöltve: 2013.03.26.]